

ΛΕΞΙΚΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ

Δημοτική ποίηση

Η ποίηση γενικά διακρίνεται σε **προσωπική και απρόσωπη**. Στην προσωπική ποίηση ανήκουν όλα τα ποιητικά κείμενα που έχουν γραφεί από γνωστούς δόκιμους ποιητές (π.χ. Κάλβος, Σολωμός, Παλαμάς, Καβάφης, Σικελιανός, Σεφέρης, Ελύτης κ.ά.).

Στη λεγόμενη απρόσωπη ποίηση ανήκουν όλα τα ποιητικά κείμενα για τα οποία δεχόμαστε καταρχήν ότι δημιουργός τους είναι ο λαός. Τα ποιητικά κείμενα αυτής της κατηγορίας, που **ο αρχικός τους δημιουργός παραμένει άγνωστος και ανώνυμος και τα αποδίδουμε στη λαϊκή ποιητική δημιουργία**, τα ονομάζουμε γενικά **δημοτικά τραγούδια**.

Το πρόβλημα του πώς δημιουργούνται τα δημοτικά τραγούδια το αντιμετώπισε πρώτος ο Νικόλαος Πολίτης. Συγκεκριμένα, στη μελέτη του *Γνωστοί ποιηταί λαϊκών ασμάτων*, ο Ν. Πολίτης υποστήριξε και θεμελίωσε τις ακόλουθες απόψεις: ποίηση ομαδική, δηλαδή ποίηση που να δημιουργείται με τρόπο συλλογικό από μια ομάδα προσώπων, δεν μπορεί να υπάρξει. Έτσι, **πίσω από κάθε δημοτικό τραγούδι κρύβεται πάντοτε ένας δημιουργός** που όμως δεν είχε τη φιλοδοξία της ατομικής προβολής και γι' αυτό παρέμεινε **άγνωστος και ανώνυμος**.

Αυτή, ακριβώς, η ποιητική δημιουργία του ενός, του άγνωστου και ανώνυμου, επειδή σε μια ορισμένη στιγμή εκφράζει και απηχεί την ψυχική κατάσταση και τα συναισθήματα μιας ευρύτερης ομάδας ή γενικότερα του λαού, γίνεται κτήμα και αγκαλιάζεται από πολλούς. Έτσι, το ποίημα **από τον αρχικό και ανώνυμο δημιουργό, περνάει σταδιακά με τη λεγόμενη προφορική παράδοση** (=από στόμα σε στόμα) στην ολότητα και **υφίσταται μια συνεχή δευτερογενή επεξεργασία**.

Ο αποδέκτης, δηλαδή, **λαός** αφαιρεί (ή και προσθέτει) οτιδήποτε δεν ταιριάζει στη δική του ψυχοσύνθεση και στη δική του εκφραστική. Αυτή τη σταδιακή επεξεργασία, μέχρι να φθάσει το ποίημα στην τελική του και ολοκληρωμένη μορφή, ο Ν. Πολίτης την ονομάζει **«φθαρτική»**. Ο όρος αυτός έχει την έννοια ότι ο λαός αφαιρεί ή προσθέτει στοιχεία που αλλοιώνουν (=φθείρουν) την αρχική ποιητική δημιουργία και την προσαρμόζουν στην έκφραση του ομαδικού λαϊκού πνεύματος.

Ένα δημοτικό τραγούδι (π.χ. ένα μοιρολόι ή ένα κλέφτικο) **είναι δυνατό να μας έχει παραδοθεί σε διάφορες μορφές**. Έτσι, πολλά δημοτικά τραγούδια μπορεί να έχουν **το ίδιο θέμα ή να αναφέρονται στο ίδιο πρόσωπο** αλλά να παρουσιάζονται με διαφορετικές μορφές. Αυτές τις διαφορετικές μορφές τις ονομάζουμε **παραλλαγές**. Ο Ν. Πολίτης συνήθιζε, με βάση τις διαφορετικές παραλλαγές του ίδιου τραγουδιού, να συνθέτει μια «νέα» τελική μορφή, ως συνισταμένη όλων των παραλλαγών. Αυτή όμως η μέθοδος θεωρείται σήμερα λαθεμένη, επειδή τελικά παραβιάζει και παραχαράσσει τη μορφή και το χαρακτήρα των παραλλαγών.

Τα δημοτικά τραγούδια μπορούμε να τα χωρίσουμε **σε τρεις μεγάλες κατηγορίες:**

α) στην πρώτη κατηγορία κατατάσσουμε όλα τα δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται γενικά **στο** λεγόμενο **δημόσιο βίο** (π.χ. ακριτικά, κλέφτικα, θρήνοι για την άλωση πόλεων κτλ.)

β) στη δεύτερη κατηγορία κατατάσσουμε όσα δημοτικά τραγούδια αναφέρονται σε **εκδηλώσεις και συνήθειες του ιδιωτικού βίου** (π.χ. της ξενιτιάς, μοιρολόγια, νανουρίσματα, της αγάπης κτλ.)

γ) στην τρίτη κατηγορία θα ενταχθούν οι λεγόμενες **παραλογές** (βλ. λέξη), που αποτελούν από μόνες τους μια ιδιότυπη και ξεχωριστή μορφή δημοτικών τραγουδιών.

Τα δημοτικά τραγούδια παρουσιάζουν ορισμένα ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά.

Τα κυριότερα από αυτά είναι τα εξής:

α) τα περισσότερα δημοτικά τραγούδια, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, είναι γραμμένα **σε μέτρο ιαμβικό και σε στίχο δεκαπεντασύλλαβο**, που χωρίζεται **σε δύο ημιστίχια** (το πρώτο είναι οκτασύλλαβο, το δεύτερο επτασύλλαβο)

π.χ.

Από μακριά τη χαιρετά [Ⓜ] Ⓜ κι από κοντά της λέγει														
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

β) πολύ συχνά **το δεύτερο ημιστίχιο αποτελεί επανάληψη** και νοηματική αναδίπλωση **του πρώτου**

π.χ. *Εδώ είσαι σκλάβα του πασά, σκλάβα των Αρβανίτων*

γ) κανονικά η ομοιοκαταληξία είναι στοιχείο που δε χαρακτηρίζει τα δημοτικά τραγούδια· σπάνια και σε ορισμένα μόνο είδη δημοτικών τραγουδιών, όπως είναι λ.χ. τα λιανοτράγουδα, θα συναντήσουμε το φαινόμενο της ομοιοκαταληξίας

δ) στα δημοτικά τραγούδια, **ο κάθε στίχος εκφράζει κανονικά ένα πλήρες και ολοκληρωμένο νόημα**· χαρακτηρίζεται δηλαδή ο κάθε στίχος και από συντακτική αυτοτέλεια και από **νοηματική πληρότητα.**

π.χ. *Ο Χάρος έτρωγε ψωμί, κι η κόρη τον κερνούσε*

Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις που η αρχή και το χαρακτηριστικό γνώρισμα «στίχος και νόημα» παραβιάζεται (ιδιαίτερα όταν ο στίχος περιέχει κλητική προσφώνηση)

π.χ. *Ήλιε μου και τρισήλιε μου και κοσμογυριστή μου*

ε) η **γλώσσα** των δημοτικών τραγουδιών είναι ιδιαίτερα **δραστική, ζωντανή και παραστατική**· αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η ποιητική εκφραστική στηρίζεται κυρίως στην πληθωρική χρήση του **ρήματος και του ουσιαστικού**

π.χ. *Κατέβηκε, αγκαλιάστηκαν κι απέθαναν κι οι δύο*

στ) σε πολλά δημοτικά τραγούδια συναντάμε το χαρακτηριστικό **γνώρισμα των άστοχων ερωτημάτων**

π.χ. *Μήνα σε γάμο ρίχνονται, μήνα σε χαροκόπι;*

ζ) ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι οι σταθεροί εκφραστικοί τρόποι που, καθώς χρησιμοποιούνται αναλλοίωτοι από ποίημα σε ποίημα, αποτελούν πλέον τα λεγόμενα **εκφραστικά μοτίβα**

η) ιδιαίτερο επίσης χαρακτηριστικό των δημοτικών τραγουδιών είναι ο λεγόμενος **παμψυχισμός**: όλα δηλαδή τα άψυχα (βουνά, ποτάμια, δέντρα κτλ.) αποκτούν φωνή και συμπεριφέρονται ως ανθρώπινες οντότητες.

π.χ. *Ο Όλυπος κι ο Κίσαβος, τα δυο βουνά μαλώνουν*

(Βλ. Αναγνώριση, Άστοχα ερωτήματα, Δεκαπεντασύλλαβος, Θρήνοι, Μοιρολόγια, Παραλογή, Προφορική Λογοτεχνία)

Δεκαπεντασύλλαβος στίχος

Στον παρακάτω στίχο που προέρχεται από τη δημοτική μας ποίηση:

ο γέ	ρο Δή	μος πέ	θα νε	ο γέ	ρο Δή	μος πά	ει
1 2	3 4	5 6	7 8	9 10	11 12	13 14	15

μπορούμε να παρατηρήσουμε το εξής:

α) ο στίχος αποτελείται από **δεκαπέντε** συνολικά **συλλαβές**, γι' αυτό και ονομάζεται **δεκαπεντασύλλαβος**

β) ο στίχος αποτελείται από **τονισμένες και άτονες συλλαβές**. Ο τόνος (γραμματικός ή μουσικός) πέφτει σε κάθε δεύτερη συλλαβή· τονίζονται δηλαδή οι εξής συλλαβές: 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14

γ) ο **συνδυασμός μιας άτονης** (συμβολίζεται με το σημείο: U) και μιας **τονισμένης** συλλαβής (συμβολίζεται με το σημείο: —) δημιουργεί **το μετρικό πόδι** που ονομάζεται **ιάμβος** (= U —), ενώ το μέτρο του στίχου καλείται **ιαμβικό**.

Επομένως ο προαναφερόμενος στίχος είναι **ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος**

δ) η **τελευταία λέξη** του στίχου τονίζεται **στην παραλήγουσα** (= παροξύτονος στίχος)

ε) ο **στίχος μοιράζεται σε δύο ημιστίχια**.

Το σημείο που ο στίχος κόβεται σε δύο ημιστίχια ονομάζεται **τομή**. Η τομή, που γίνεται μετά την όγδοη συλλαβή, συμπίπτει με το σημείο που παίρνουμε μια μικρή ανάσα, όταν απαγγέλλουμε το στίχο

στ) ο στίχος εκφράζει ένα πλήρες νόημα· πα ρουσιάζει, δηλαδή, νοηματική αυτοτέλεια και συντακτική αυτονομία. Παράλληλα, **το δεύτερο ημιστίχιο αποτελεί στην ουσία νοηματική επανάληψη του πρώτου**.

Συμπέρασμα: με βάση αυτές τις διαπιστώσεις, ο προαναφερόμενος στίχος χαρακτηρίζεται: **ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος παροξύτονος με την τομή μετά την όγδοη συλλαβή· χωρίζεται σε δύο ημιστίχια από τα οποία το πρώτο έχει οκτώ συλλαβές και το δεύτερο επτά**.

Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά περιγράφουν τον **ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο** στην κλασική και τη στερεότυπη μορφή του. Στα δημοτικά μας τραγούδια, που στο μεγαλύτερο ποσοστό τους είναι γραμμένα σε **δεκαπεντασύλλαβο στίχο**, κυριαρχεί η κλασική μορφή του στίχου:

Αχός βαρύς ακούγεται, πολλά τουφέκια πέφτουν

Παράλληλα, όμως, ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα και καλλιεργήθηκε πολύ από πολλούς νεότερους και μεγάλους ποιητές. Αποτέλεσμα αυτής της ευρύτατης χρήσης και της συστηματικής καλλιέργειας, ήταν να δημιουργηθούν αποκλίσεις από την κλασική και στερεότυπη μορφή και να δημιουργηθούν έτσι ποικίλες, κυρίως τονικές, παραλλάξεις του δεκαπεντασύλλαβου στίχου.

Ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος είναι ο πιο εύχρηστος και ο πιο διαδεδομένος στίχος στη νεοελληνική ποίηση. Από το 10ο μ.Χ. αιώνα μέχρι και σήμερα, μεγάλο μέρος της νεοελληνικής ποίησης είναι γραμμένο σε δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Αυτή η ευρύτατη χρήση, τόσο στη δημοτική ποίηση όσο και στην προσωπική, υπήρξε η βασική αιτία να αποκληθεί **εθνικός στίχος**.

Στο φυσικό κυματισμό της νεοελληνικής γλώσσας και στην καθημερινή ροή της ομιλίας μας υπάρχει δυνάμει ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος. Γι' αυτό πολλές φορές μιλώντας φυσικά και αβίαστα, σχηματίζουμε χωρίς να το καταλάβουμε φράσεις που έχουν το μετρικό ρυθμό του δεκαπεντασύλλαβου στίχου. Αυτό και μόνο μας πείθει ότι ο δεκαπεντασύλλαβος έχει λαϊκή προέλευση. Θα πρέπει να ξεκίνησε από αυτοσχέδιους λαϊκούς «ποιητές» που είχαν έμφυτη τη χάρη να συνθέτουν στίχους για διάφορα επίκαιρα συνήθως θέματα. (Βλ. Μέτρο)

